

УДК 330.36.053:658.14

Тетяна Павлівна ГУДЗЬ

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна,
e-mail: gtp9@ukr.net, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2310-5425>

**ФІНАНСОВА РІВНОВАГА ПІДПРИЄМСТВА У СИСТЕМІ
СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

Гудзь, Т. П. Фінансова рівновага підприємства у системі сучасних економічних відносин // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 63–74.

Анотація. Предметом дослідження статті є фінансова рівновага підприємства в системі взаємозв'язків рівноважних станів в економіці. Мета статті полягає в обґрунтуванні місця фінансової рівноваги підприємства в ієрархічній системі економічних відносин. Досягнення поставленої мети здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичного підходу, індукції та дедукції, аналізу коефіцієнтів, порівняльного аналізу тенденцій. Проаналізовано фінансовий стан дев'яноста трьох провідних підприємств харчової, машинобудівної, металургійної та хімічної промисловості. На кожному четвертому підприємстві виявлено ознаки фінансової рівноваги. Розкрита тенденція наростання фінансових дисбалансів у промисловості та соціально-економічному середовищі України. Доведений взаємозв'язок фінансових дисбалансів, що присутні на рівні домогосподарств, підприємств та економіки України. Показано, що високий рівень бідності населення України, з одного боку, є наслідком втрати переважною більшістю підприємств-роботодавців фінансової рівноваги, а, з іншого, – причиною низького рівня розвитку людського капіталу, необхідного для відновлення рівноважних станів на всіх ієрархічних рівнях економіки. Розвиток отримали теоретико-методологічні засади формування фінансової рівноваги підприємства. Представлена складна система взаємозв'язків рівноважних станів в економіці. Уточнено роль та місце фінансової рівноваги в системі економічних відносин. Визначені ноотичні якості фінансової рівноваги підприємства дисипативного типу: динамічність, циклічність, регульований характер, підпорядкованість досягненню стратегічних соціально-економічних цілей розвитку системи

Ключові слова: фінансова рівновага; економічна рівновага; соціальна рівновага; збалансованість бюджетів домогосподарств; глобальна рівновага; ноорівновага.

Татьяна Павловна ГУДЗЬ

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела,
ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина,
e-mail: gtp9@ukr.net, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2310-5425>

**ФИНАНСОВОЕ РАВНОВЕСИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В СИСТЕМЕ
СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ**

Гудзь, Т. П. Финансовое равновесие предприятия в системе современных экономических отношений // Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569); под ред. М. И. Зверькова (глав. ред.) и др. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2018. № 2 (66). С. 63–74.

Аннотация. Предметом исследования статьи является финансовое равновесие предприятия в системе взаимосвязей равновесных состояний в экономике. Цель статьи состоит в обосновании места финансового равновесия предприятия в иерархической системе экономических отношений. Достижение поставленной цели осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: диалектического подхода, индукции и дедукции, анализа коэффициентов, сравнительного анализа тенденций. Проанализировано финансовое состояние девяноста трех ведущих предприятий пищевой, машиностроительной, металлургической и химической промышленности. На каждом четвертом предприятии выявлены признаки финансового равновесия. Раскрыта тенденция нарастания финансовых дисбалансов в промышленности и в социально-экономической среде Украины. Доказана взаимосвязь финансовых дисбалансов, которые присутствуют на уровне домохозяйств, предприятий и экономики Украины. Показано, что высокий уровень бедности населения Украины, с одной стороны, является следствием потери подавляющим большинством предприятий-работодателей финансового равновесия, а, с другой, – причиной низкого уровня развития

человеческого капитала, необходимого для восстановления равновесных состояний на всех иерархических уровнях экономики. Развитие получили теоретико-методологические основы формирования финансового равновесия предприятия. Представлена сложная система взаимосвязей равновесных состояний в экономике. Уточнена роль финансового равновесия в системе экономических отношений. Определены ноостические качества финансового равновесия предприятия диссипативного типа: динамичность, цикличность, регулируемость, подчиненность достижению стратегических социально-экономических целей развития системы.

Ключевые слова: финансовое равновесие; экономическое равновесие; социальное равновесие; сбалансированность бюджетов домохозяйств; глобальное равновесие; нооравновесие.

Tetiana GUDZ

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance and Banking,
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, e-mail: gtp9@ukr.net,
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2310-5425>

ENTERPRISE'S FINANCIAL EQUILIBRIUM IN THE SYSTEM OF MODERN ECONOMIC RELATIONS

Gudz, T. (2018). *Enterprise's financial equilibrium in the system of modern economic relations*. Ed.: M. I. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Finansova rinvovaha pidpriemstva v systemi suchasnykh ekonomichnykh vidnosyn; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], *Socio-economic research bulletin; Visnyk social'no-ekonomichnykh doslidzhen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (66), pp. 63–74.

Abstract. The subject of the article is the financial equilibrium of an enterprise in the system of equilibrium interrelations in the economy. The purpose of the article is to substantiate the place of the enterprise financial equilibrium in the hierarchical system of economic relations. The objective is achieved by using the following general and specific research methods: dialectical approach, induction and deduction, ratio analysis, comparative trend analysis. The financial state of ninety-three leading enterprises of the food, machine-building, metallurgical and chemical industries is analyzed. The signs of financial equilibrium are identified at every fourth enterprise. The trend towards an increase in financial imbalances in industry and in the socio-economic environment of Ukraine is revealed. The interrelation of financial imbalances that are present at the level of households, enterprises and economy of Ukraine is proved. It is shown that the high poverty level among the Ukrainian population, on the one hand, is the result of the loss of the financial balance by the vast majority of employers and, on the other hand, the reason for the low level of human capital development that is necessary for the restoration of equilibrium at all hierarchical levels of the economy. The theoretical and methodological foundations of formation of enterprise financial equilibrium are further developed. A complex system of equilibrium relations in the economy is presented. The place of financial equilibrium in the system of economic relations is specified. The noostical qualities of the financial equilibrium of the dissipative type are determined: dynamism, cyclical nature, adjustable character, subordination to the achievement of strategic socio-economic goals of system development.

Keywords: financial equilibrium; economic equilibrium; social equilibrium; balance of household budgets; global equilibrium; nooequilibrium.

JEL classification: D530

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні проблема економічної рівноваги залишається однією з ключових у політичній економії [1, с.142]. Рівновага слугує розумовою конструкцією, пізнавальним інструментом економічного буття. Переважна більшість сучасних наукових досліджень прямо чи опосередковано апелюють до категорії рівноваги. Її присутність в дослідженнях є гарантом наукової суворості та логічності побудови теоретичних конструкцій сучасних економістів. Незважаючи на проблематичність статусу теорії загальної рівноваги, яка все ж таки долається не без успіху, ніяких альтернативних, але настільки ж універсальних концепцій до цього часу не запропоновано.

В економічній науці панує розуміння сутності економічної рівноваги підприємства і, зокрема, її різновиду, фінансової рівноваги, у лінійно детермінованому стані. Прикладом може слугувати наступне визначення: «рівноважним (збалансованим, гармонізованим) є такий стан, для підтримки якого потрібні мінімальні витрати трудових, сировинних, енергетичних і

інформаційних ресурсів, тобто найбільш ефективний у цій ситуації» [2, с.201]. Втім, сучасні виклики до наукового загалу та економічні реалії вимагають переосмислення традиційного погляду на сутність рівноважного стану економічної системи, проявом якого є фінансова рівновага.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Відомий американський економіст, нобелівський лауреат (1992) Г. С. Беккер визнав рівновагу невід'ємною складовою «серцевини економічного підходу», покладеного в основу багатьох теорем економічної теорії [3, с.32]. Особливості рівноважного стану системи ідентифікують специфіку її циклічного розвитку, зокрема, визначають іманентні характеристики кризи [4, с.138]. «Криза розпочинається із суперечностей рівноваги» [1, с.142] і завершується тільки з досягненням якісно нового стану рівноваги.

Сучасна економічна наука більше не сконцентрована лише на розбудові ідеї загальної рівноваги. У сучасних економічних дослідженнях висвітлюється багатовекторність вчення про рівновагу. Виділяються глобальний, макро-, мезо-, мікрорівні економічної рівноваги. Для сучасної економічної науки актуальним є започаткований класиками економічної теорії напрям вивчення взаємозв'язку рівноважних станів на різних ієрархічних рівнях економіки. Підняття цієї наукової проблеми К. Ерроу назвав «найбільш значним інтелектуальним досягненням», яке було зроблене у сфері розуміння цілісності соціально-економічних явищ [5]. Отже, на порядку денному досліджень сучасної економічної науки стоїть питання впливу розвитку глобалізації на якісну трансформацію фундаментальних макро- та мікроекономічних параметрів. Як зазначає В. Г. Белоліпецький, «фінансова рівновага виробничої системи в умовах глобалізації диктується вже фінансовою рівновагою у всьому національному господарстві з урахуванням його імперативів» [6, с.175].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи внеску широкого загалу вчених, які займалися розбудовою теорії економічної рівноваги ще з часів Арістотеля, словами відомого американського вченого Е. Р. Вайнтрауба зауважимо, що сучасна економічна наука перебуває всього лише на етапі «нащупування» загальної рівноваги «невальрасівського типу» [7, с.188]. Йдеться про невідповідність парадигми рівноваги Вальраса сучасним конкретно-історичним умовам економічного буття. Так, остання розглядає рівновагу як стаціонарний стан системи, а її порушення як тимчасове явище, виняток із правила, але не як системну закономірність.

Постановка завдання. У зв'язку з цим для економічної науки актуалізується необхідність оновлення теорії та методології економічної рівноваги, а в її межах і фінансової рівноваги, відповідно до сучасних викликів перед науковою спільнотою та реалій економічного буття глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку обумовлюють цілеспрямованість досліджень економічної науки на пошук шляхів забезпечення фінансової рівноваги економіки держави, регіону, галузі та окремого підприємства. При цьому необхідно враховувати, що рівновага будь-якого рівня економічної ієрархії має свої особливості з огляду на складність економічної системи та мету її розвитку, досягненню якої підпорядковується завдання досягнення рівноважного стану; специфіку історичного часу та структуру економічного простору [1, с.141].

Наведений рис. 1 відображає фінансову рівновагу підприємства як складову мікрорівня світової економічної системи. Взаємозалежність між суміжними ієрархічними рівнями глобальної економічної системи побудована на прямих та зворотних зв'язках. Водночас наведена схема дозволяє зрозуміти, що фінансова рівновага підприємства перебуває під опосередкованим впливом рівноважних станів мезо-, макро- та мегарівнів. У свою чергу, фінансова рівновага підприємства є основою всіх вищих рівнів економічної рівноваги.

Відповідно до класичного погляду на дослідження проблеми фінансової рівноваги підприємства у структурному аспекті «рівновага у виробничих фінансах обумовлює фінансову рівновагу в усьому національному господарстві» [6, с.145]. Розуміння фінансової

рівноваги як різновиду економічної рівноваги є справедливим для всіх ієрархічних рівнів світової економічної системи.

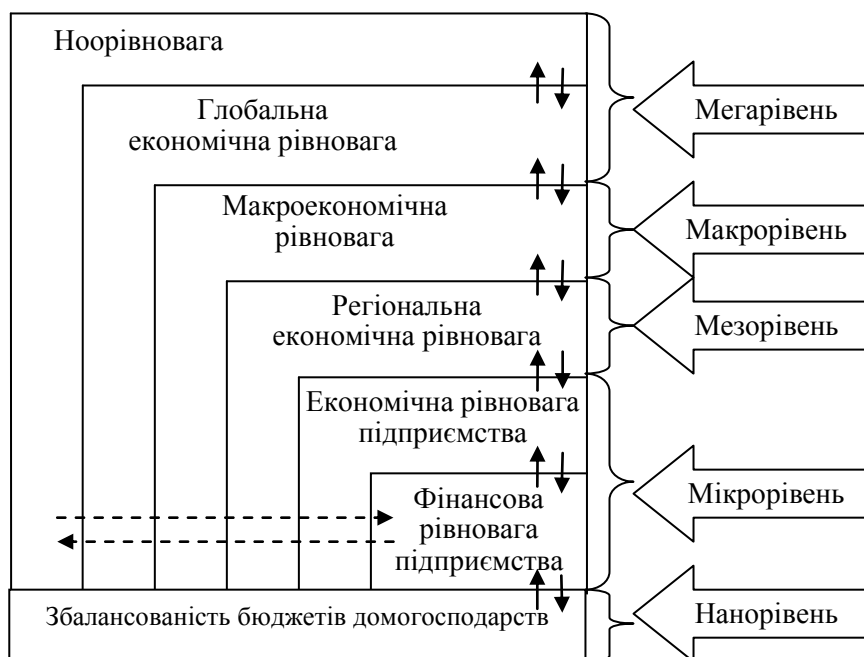

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансової рівноваги підприємства з ієрархічними рівнями економічної структури (розроблено автором)

Отже, канал зв'язку рівноваги у напрямі від структурно простішої до складнішої її форми відбувається саме через фінансову складову, присутню на всіх ієрархічних рівнях світової економічної системи.

Цей висновок підтверджується дослідженням В. Г. Белоліпецького, який довів, що фінансова рівновага на макрорівні – це рівновага різних секторів національного господарства між тими самими параметрами основного фінансового протиріччя, встановленими для підприємства: дохідність, ліквідність та ризик [6, с.139]. Якщо рівновага спостерігається одночасно у фінансах підприємства та на ринку, то виникає ефект синергізму внаслідок когерентності мікро- і мезоциклів на фазі активного розвитку. У такій ситуації конкуруючі виробники отримують можливість найбільш ефективно використовувати наявні обмежені ресурси, не потребуючи при цьому змінювати ціни та обсяги виробництва. Величина пропозиції дорівнює величині попиту, тобто реалізується увесь обсяг виробленої продукції. За таких умов відсутні як перевиробництво, так і дефіцит. Описану ситуацію можна розглядати як приклад рівноваги Неша, коли жоден учасник не може змінити свою стратегію, щоб максимізувати результат.

Якщо економічна рівновага спостерігається на одному або кількох підприємствах за відсутності ринкової рівноваги – це ознака монополії або олігополії, відповідно. В Україні спостерігається саме така ситуація. На підтвердження цього висновку наведемо результати дослідження ознак фінансової рівноваги на провідних підприємствах машинобудування, металургії, харчової та хімічної промисловості (табл. 1).

В економіці України переважна більшість провідних підприємств мають певний рівень фінансових дисбалансів. Найкращий стан спостерігається у харчовій промисловості та машинобудуванні, в яких кожне третє підприємство перебуває у стані фінансової рівноваги. Найгірша ситуація – у хімічній промисловості та технологічно пов'язаній з нею металургії.

Таблиця 1

Виявлення ознак фінансової рівноваги на провідних підприємствах промисловості України у 2012–2016 рр. (розраховано автором на основі [8])

Галузь переробної промисловості	Кількість підприємств у вибірці, що досліджувалася	із них у стані фінансової рівноваги				
		2012	2013	2014	2015	2016
Харчова промисловість	40	8	11	9	13	13
Машинобудування	25	6	7	6	8	9
Металургія	15	2	1	1	2	2
Хімічна промисловість	13	2	2	–	1	–

Розбалансований фінансовий стан більшості підприємств не сприяє здоровій конкуренції між ними. Навпаки, підкріплюється олігополістичний характер економічних відносин. У свою чергу, олігополістична згуртованість власників капіталу послаблює ділову активність та підприємницький дух малих та середніх виробників, необхідні їм для формування адекватної реакції, спрямованої на захист власних економічних інтересів. За умов ринкової рівноваги у галузі окреме підприємство може опинитися у розбалансованому стані тільки в результаті здорової конкурентної боротьби, якій властиве відбраковування неконкурентоспроможних виробників та усунення їх з ринку. Втім, промисловість України в цілому далека від рівноважного стану (рис. 2).

Фінансова рівновага спостерігається у випадку, якщо обидва її індикатори більші за одиницю при одночасному дотриманні співвідношення $I_1 > I_2$. Фінансовий стан промисловості України не відповідає зазначеним вимогам. Наслідком цього є формування платіжної нестачі, яка, до того ж, має стабільну тенденцію до зростання. Зона фінансової рівноваги – це нуль і вище (рис. 2 – права шкала). В дійсності спостерігається від’ємне значення розрахункової величини грошового капіталу, яке свідчить про перебування вітчизняної промисловості у зоні чистого запозичення тривалий час.

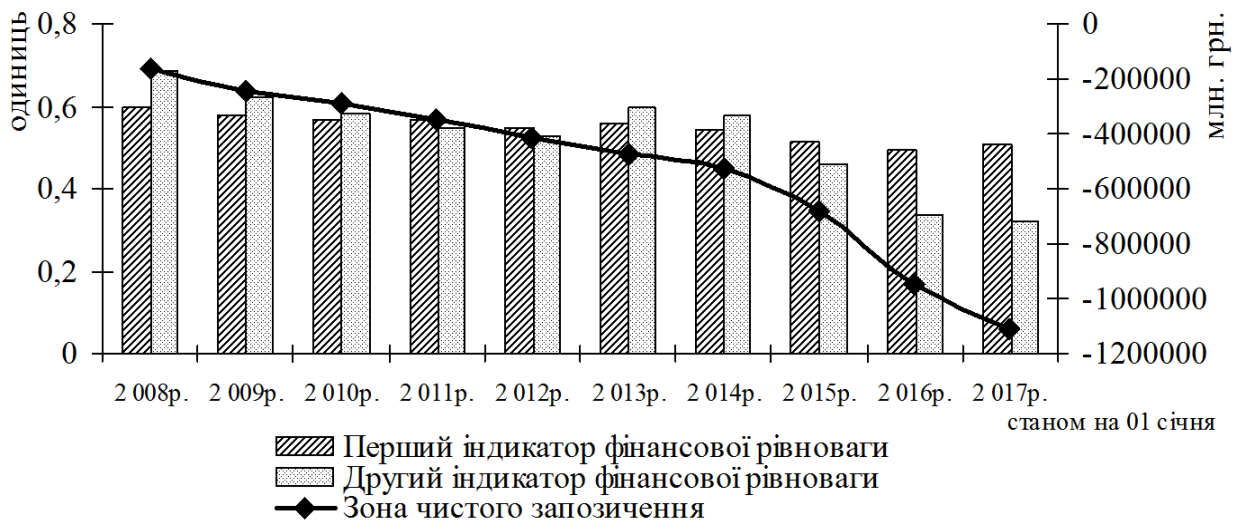

Рис. 2. Динаміка показників фінансової рівноваги промисловості України за 2008–2017 рр. (побудовано автором на основі [9])

Отже, стратегія розвитку промисловості України останнього десятиріччя не має системних позитивних результатів. І на сьогодні, вітчизняна промисловість не володіє достатнім обсягом власних джерел для фінансового забезпечення сталого розвитку виробництва. Подальше нарощування боргів спонукатиме до дедалі більшого відхилення від рівноважного стану. Це зрозуміло з динаміки основних показників фінансового стану промисловості України, наведених на рис. 3.

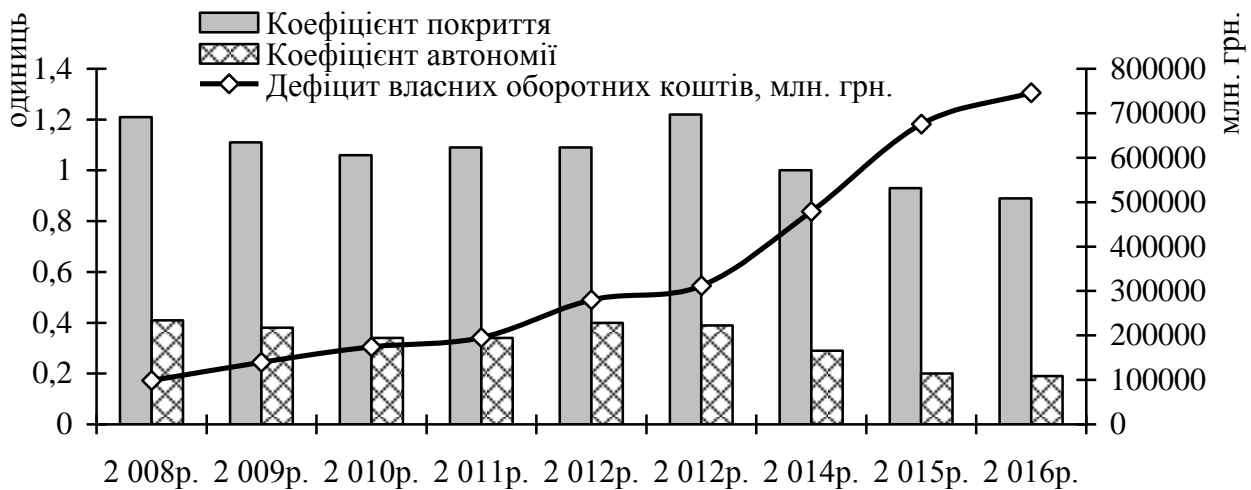

Рис. 3. Динаміка основних показників фінансового стану промисловості України за 2008–2016 рр. (побудовано автором на основі [9])

Так, впродовж 2008–2016 рр. спостерігається стабільне зниження платоспроможності та фінансової стійкості промислових підприємств України. Досягнуті вітчизняними виробниками показники у 2016 р. характеризують вдвічі нижчий за оптимальний рівень їх поточної платоспроможності, падіння фінансової незалежності до критичних 20%, семикратне зростання дефіциту самофінансування (до 745,9 млрд. грн. у 2016 р., що становить 32% від обсягу промислового виробництва).

Стабільне відхилення від стану фінансової рівноваги промислових підприємств свідчить про виснаження їх економічного потенціалу. У 2017 р. виробничі потужності України були завантажені лише на 2/3 – і це найкращий показник останніх п'яти років. Питома вага ВВП промисловості у загальному обсязі ВВП ще з перших років незалежності України характеризується динамікою зниження. У 2017 р. частка валової доданої вартості промисловості склала 21,37%, тоді як у 1991 р. вона становила 36%. Керуючись світовим досвідом, цю тенденцію можна було б оцінити як позитивну у випадку, якщо б вона була свідченням переходу вітчизняної економіки до постіндустріального розвитку шляхом формування її основних рис: інноваційності, інформатизації, домінування сфери послуг та розбудови економіки знань. Однак, українська економіка характеризується структурними зрушеннями у промисловості на користь виробництв з низькою часткою ВВП у валовому випуску, тобто енергоємних виробництв сировинного характеру.

Високий рівень проміжного споживання істотно обмежує можливості економічного зростання промисловості у результаті перевитрат природних ресурсів при характерній промислового виробництва високій матеріало-, електро- та енергоємності. Як наслідок, собівартість виробництва промислової продукції постійно перебуває під тиском цін на енергоносії, сировину та матеріали. Так, рівень операційних витрат в обсязі реалізації промислової продукції за у 2008–2017 рр. стабільно перевищує 100%. У зв'язку з цим операційна рентабельність промислових підприємств є низькою, що, у свою чергу, обумовлює дефіцит самофінансування. Крім того, високий рівень собівартості промислової продукції вітчизняних підприємств негативно позначається на її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках. І покращення ситуації в даному напрямку не варто очікувати, оскільки оприлюднені Державною службою статистики України результати опитування щодо перспектив розвитку ділової активності промислових підприємств свідчать про подальше погіршення конкурентних позицій вітчизняної промисловості як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках [9].

Вочевидь, якщо більшість промислових підприємств переживають фінансовий дисбаланс, то марно шукати рівновагу в галузі в цілому. Отже, загальна рівновага економіки залежить від фінансової рівноваги окремого підприємства. Тому, відкриту для дослідження

проблему, можна сформулювати так: від фінансової рівноваги підприємства до збалансованих державних фінансів. При цьому варто враховувати, що існує нанорівень фінансової рівноваги – це збалансованість бюджетів домогосподарств, яка для фінансової рівноваги підприємств є важливим зовнішнім чинником. Ринок збуту з присутнім на ньому платоспроможним попитом населення визначає доходи та оборотність капіталу підприємств, тобто ключові фактори формування їх фінансових результатів. Водночас заощадження населення є потужним інвестиційним ресурсом, який мобілізується фінансовими посередниками і спрямовується до реального сектору економіки. Для останнього заощадження населення є джерелом формування інвестиційного капіталу, ефективне використання якого забезпечує розвиток бізнесу.

Втім, сектору виробництва економіки України не доводиться розраховувати на потужну фінансову підтримку домогосподарств. І причиною цього є бідність населення (рис. 4).

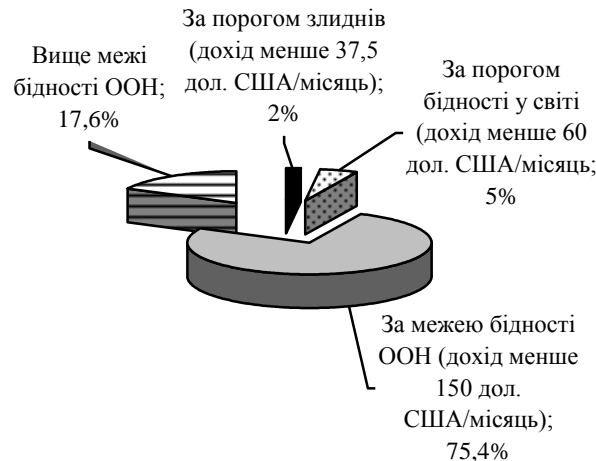

Рис. 4. Розподіл населення України за рівнем бідності у 2016 р.
(побудовано автором на основі [9])

Так, за статистичними оцінками 2016 року 75% українців живуть за межею бідності ООН. Відповідно до соціальних стандартів ООН, якщо людина витрачає на проживання та продукти харчування менше 5 доларів США на день, а на місяць менше 150 доларів США, то вона живе за порогом бідності. Вітчизняні соціальні стандарти здолали поріг бідності у світі, встановлений на рівні 60 доларів США на місяць, але залишаються нижчими за стандарти ООН навіть після підвищення мінімальної заробітної плати з січня 2018 р. до 3723 грн. За нинішнім курсом її розмір становить 143 долари США на місяць, що дозволяє покривати середньоденні витрати у розмірі 4,77 доларів США. Тоді як в США – це мінімальна оплата праці за годину. З 1 січня 2018 р. прожитковий мінімум в Україні становить 1700 грн. або 65 дол. США за сучасним ринковим курсом. Тож маємо 2,18 доларів США – встановлений мінімум витрат на проживання в день для українців. Це відповідає межі бідності у світі та перевищує поріг злиднів африканських країн – 1,25 доларів США на день.

Сучасна економічна наука наголошує саме на соціально-економічному характері загальної рівноваги, тобто має бути знайдений баланс між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. Оцінку існуючого соціально-економічного балансу в Україні можна зробити на основі порівняння динаміки двох критеріїв, запропонованих Семеном Кузнецем. Відповідно до встановленої вченим залежності, соціально-економічна рівновага може спостерігатися у випадку, якщо нерівність у розподілі доходів знижується при збереженні темпів економічного зростання. В Україні спостерігається зворотна динаміка (рис. 5).

Розглядаючи динаміку показників диференціації населення за рівнем доходів, варто відмітити скорочення розмаху варіації у поляризації доходів українців. Так, доходи найбагатших 20% і найбідніших 20% жителів України за даними офіційної статистики різняться втричі, але розбіжність має тенденцію до звуження. Не суперечить цьому висновку спадна динаміка індексу концентрації доходів або коефіцієнта Джині, який відображає

характер розподілу всієї суми доходів населення між окремими його групами. Чим коефіцієнт більший, тим прірва глибша: 1% означає, що в країні повна рівність доходів у всіх групах населення, 100% – весь дохід в країні належить одній особі. Як свідчать дані ООН, за цим показником Україна, маючи ступінь розподілу доходів у 2016 р. біля 25%, знаходиться серед європейських лідерів. На фоні своїх європейських сусідів, з їх індексами Джині від 0,283 до 0,349, Україна виглядає державою з достатньо високою економічною рівністю. Втім, за оцінками науковців аналітиків реальний рівень поляризації доходів населення України є істотно вищим [10]. На це вказують добре відомі такі українські реалії, як виплата заробітної плати «в конвертах» та мінімізація офіційного прибутку бізнесом. Звичайно причиною цього є застосування в Україні репресивної податкової політики з тенденцією до посилення податкового тягаря домогосподарств.

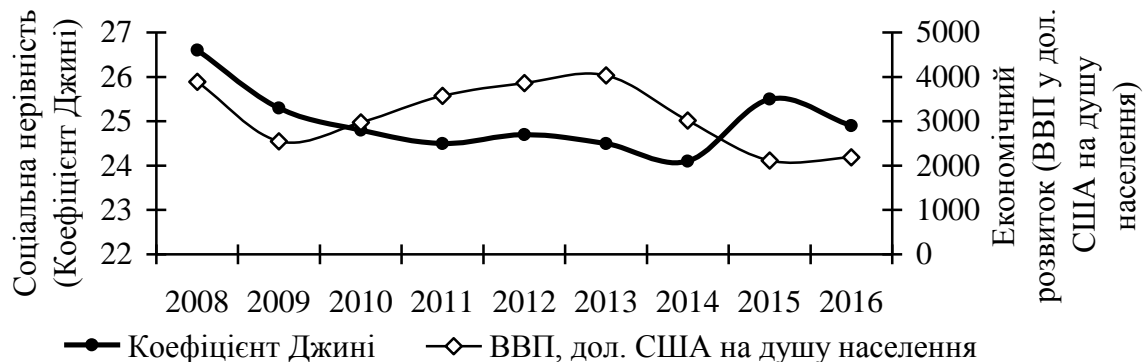

Рис. 5. Співвідношення соціальної нерівності та економічного зростання в Україні в 2008–2016 рр. (побудовано автором на основі [9])

Отже, цілісна картина реалій фінансового стану підприємств та фінансів домогосподарств відображає порушення загальної рівноваги в економіці. Можемо констатувати наявність конвергенції нерівноважних, замість рівноважних, станів нано-, мікро- та макrorівня національної економічної системи, яка, до того ж, посилюється глобалізаційними процесами. Розвиток глобалізації позначається на якісній трансформації взаємозв'язків між усіма структурними рівнями економіки держави. У міру збільшення масштабів відкритості національної економіки розширюється коло сполучних ланок прямої взаємодії окремих ринків, підприємств зі світовою економічною спільнотою. При цьому грані такої взаємодії мають властивість стиратися, що свідчить про поглиблення глобалізації.

Правомірно розрізняючи категорії «зростання» і «розвиток», німецький економіст, член Римського клубу, Едуард Пестель (1914–1988), провівши аналогію між глобальною економічною системою та живим організмом, визначив, що саме органічний (диференційований) розвиток призводить до динамічної, а не статичної рівноваги. Це відбувається внаслідок оновлення економічної системи. Отже, за висновком вченого рівновага знаходиться «за межами росту» системи, але не її розвитку. Екстенсивний ріст не має вирішального впливу на еволюцію ні живих організмів, ні економічних систем. Провідну роль у процесі розвитку відіграє життєва сила (потенціал) і здатність до виживання, які забезпечують якісне вдосконалення і пристосування до зовнішніх умов, що динамічно змінюються [11].

Найбільш повним розумінням глобальної рівноваги, на думку вченого, є її визначення як «стану, у якому чисельність населення та обсяг капіталу залишаються незмінними, а між силами, що примушують їх рости або зменшуватися, підтримується суворо контрольований баланс» [11, с.250]. Саме такий стан глобального соціуму передбачає не лише задоволення першочергових потреб життєдіяльності кожного індивіда, але й відкриває людству рівні можливості для реалізації особистого потенціалу.

Основними умовами глобальної рівноваги є: сталість обсягу капіталу і чисельності населення; рівність темпів зміни між народжуваністю та смертністю, між

капіталовкладеннями та амортизацією. Відповідно до технічного прогресу ці сталі величини можуть і повинні регульовано змінюватися, приводячи глобальну економічну систему до якісно нової рівноваги. Важливий висновок випливає із дослідження Е. Пестеля: відмінність між статичною та динамічною рівновагою полягає в тому, що остання не є ознакою застою, а навпаки, свідчить про можливість продовження прогресивного розвитку системи [11, с.251]. Водночас, стан динамічної рівноваги для системи не означає вирішення всіх проблем. Труднощі навіть у динамічно рівноважному суспільстві залишаються завжди, але змінюється їх характер – вони стають вирішуваними, не катастрофічними. Їх виникнення обумовлюється перерозподілом соціально-економічних пріоритетів глобального розвитку людства.

Усвідомлюючи складність глобальної рівноваги, Е. Пестель говорив про можливість формування лише уявних її моделей. Втім, його сучасник французький економіст Морріс Фелікс Шарль Алле (1911–2005) висунув оригінальну концепцію глобальної рівноваги, підкріпивши її суворим, точним та переконливим математичним аналізом. Вчений піддав критиці модель загальної рівноваги Л. Вальраса, яка розглядала економіку як єдиний ринок. Натомість М. Алле запропонував концепцію «економіки ринків». Згідно з цією концепцією економічна рівновага всієї системи залежить від стану окремих локальних ринків. Вчений сформулював економіко-математичну модель прогнозування впливу окремого ринку на глобальну та загальну економічну рівновагу, а також дослідив залежність локального ринку від системи національних та світових ринків. Запропонована М. Алле модель виявилася більш практично придатною, оскільки була найбільш наближена до розуміння реальних засад функціонування світової економіки. Остання була представлена у моделі М. Алле як сукупність ринків, яка постійно оновлюється внаслідок науково-технічного прогресу [12]. Отже, модель М. Алле врахувала позитивний зворотний зв'язок рівноваги та інновацій, доведений Й. Шумпетером.

Так як глобальний ринок являє собою інтеграцію відокремлених ринків, учасниками яких є і уряди держав, і суб'єкти господарювання, то макро- і мікроекономічні процеси перебувають у його силовому полі. Останнє передає імпульси динаміки глобального ринку: як його рівноважного стану, так і його ентропії. Сила впливу цих імпульсів залежить від міри інтегрованості економіки держав та безпосередньо самих підприємств у світові економічні процеси. Наприклад, світова фінансова криза 2008 р. викликала внутрішні збурення в економіці України внаслідок відтоку іноземного капіталу, що порушило стабільність у валютній політиці держави, підірвало ресурсну базу банків та підприємств. Вплив глобалізації світових фінансових процесів на фінансову рівновагу підприємства в деяких випадках може домінувати над макроекономічними (монетарними, податковими, виробничими) важелями, підвищуючи турбулентність фінансової сфери, насамперед, через валютний канал монетарної трансмісії. Таким чином, глобалізація обумовлює появу градієнта формування як макроекономічної, так і мікроекономічної рівноваги – динамічного рівноважного стану глобальної економіки.

Існуючий на сьогодні в економічній науці висновок про необхідність «відновити рівновагу» з метою позбутися виниклого «перекосу» у споживацький бік безмежних потреб сучасної особистості для здійснення переходу світової спільноти до розвитку на засадах постіндустріального суспільства, тобто до «суспільства знань» [1; 4], ми підтримуємо та уточнюємо – мова йде про формування на глобальному рівні ноорівноваги та її проєкції на національному рівні у вигляді становлення «держави соціальної рівноваги» [1, с.452].

Обґрунтування сутності поняття «ноорівновага», здійснене у авторській статті «Економічна рівновага в контексті антропологічної парадигми сучасних глобально-цивілізаційних перетворень», базується на концепції домінування ідеального у співвідношенні з матеріальним, що втілюється в гуманізації економіки. У зв'язку з цим основоположним принципом формування ноорівноваги нами виділяється «осмислена конвергенція кожної індивідуальної структури зі світом» [13, с.25]. Формування ноорівноваги на глобальному рівні пов'язане із переходом цивілізації від індустріального типу розвитку суспільства до постіндустріального. Відповідно, це обумовлює сутнісні зміни

засад формування та виявлення економічної рівноваги. Якщо рівновага індустріальної економіки формувалася на засадах матеріального добробуту і її основною ознакою прояву була наявність прибутку, то віссю рівноваги постіндустріальної економіки є багатство особистості у своєму багатогранному прояві. У зв'язку з цим, рівновагу постіндустріальної економіки А. С. Гальчинський називає нелінійною (динамічною) рівновагою дисипативного типу [1, с.142]. Порівняно із рівновагою індустріальної економіки вона має більш складний характер, основними рисами якого є [1, с.145]:

- зростаюча самодостатність особи на основі усвідомлення себе центром формування не лише особистої, але й суспільної соціально-економічної рівноваги. Подібне розуміння може сформуватися тільки у руслі всебічного розвитку свідомості кожної особистості у напрямі усвідомлення і прийняття на себе відповідальності за процеси, що відбуваються у суспільстві. Мова йде про зростання свідомості особистості, на основі переосмислення власної субординованої шкали культурних, духовних, соціальних та матеріальних (в тому числі економічних) цінностей;
- покладення в основу розбудови економічних відносин ноосферні цінності, які мають постматеріальний характер і стоять вище суто економічних інтересів;
- формування балансу між соціальною, духовною та матеріальною складовими суспільного життя;
- знаходження співвідношення особистих та суспільних інтересів, збалансованого з позиції необхідності забезпечення сталого економічного розвитку держави;
- свідомо раціональна реалізація кожним індивідом економічних свобод та безумовне виконання економічних обов'язків, покладених на нього суспільними законами та правовими актами. Загалом характер користування економічними свободами та відношення до виконання економічних обов'язків визначають фінансову поведінку фізичної особи як безпосереднього учасника економічних відносин. Масовий прояв спільних рис фінансової поведінки індивідів впливає на формування валового внутрішнього продукту та ощадно-інвестиційні процеси в економіці;
- розбудова економічної політики держави на принципах соціальної справедливості та довіри, тобто здійснення переходу від держави суспільної рівноваги, де баланс забезпечується за рахунок перерозподілу ресурсів і благ між верствами населення, до держави соціальної рівноваги, яка передбачає знаходження балансу між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. Інакше кажучи, економічна рівновага має досягатися не за рахунок соціальної рівноваги, а навпаки, підпорядковуватися їй. Втім, важливим є те, що соціальна рівновага як стратегічна мета досяжна тільки для економічно сильної держави. «Державою соціальної рівноваги може стати лише держава, що спирається на вагомий економічний потенціал», – зазначає А. С. Гальчинський [1, с.456].

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, ноостичний характер економічної рівноваги формується на рівні домогосподарств і, рухаючись у напрямі до світового рівня, пронизує всі ланки ієрархічної структури економічної системи. Це означає, що ноорівновага системно містить усі ієрархічні рівні економічної рівноваги. Для цього будь-яка рівновага має містити ноостичні ознаки, тобто бути соціалізованою. Не виключенням є економічна рівновага підприємства. Вона набуде ноостичного змісту тільки якщо фінансова рівновага, її складова, досягатиметься за умови розвитку людського капіталу. У такому випадку економічна рівновага підприємства набуде дисипативного характеру, тобто «втратить пам'ять» щодо свого лінійно детермінованого стану. Останній забезпечується за рахунок жорсткої економії, в першу чергу, на фінансуванні розвитку інтелектуального потенціалу підприємства. Лінійно детермінованому стану економічної рівноваги підприємства характерним є формування фінансової рівноваги, орієнтованої на максимальну ефективність з дотриманням мінімальних соціальних стандартів.

Для здійснення глобальних якісних перетворень необхідно, щоб сучасна мікроекономічна рівновага прямувала у руслі ноостичних трансформацій, тобто від лінійного до нелінійного (дисипативного) типу збалансованості. Вихід за межі цього процесу

або опір йому залишає підприємство на тупиковій гілці еволюції. Статична рівновага досягнута економічною системою у такому випадку знаменуватиме завершення її розвитку. На сьогодні в умовах швидкоплинної зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, вважаємо, досягнення та утримання динамічного стану фінансова рівноваги виступає не лише єдиною можливим шляхом виживання підприємств у надскладних умовах, але й надійною основою їх сталого розвитку.

Отже, викладений сучасний науковий погляд на фінансову рівновагу підприємства розвиває її теоретико-методологічні засади шляхом внесення таких уточнень:

- по-перше, рівновага не самобутня, вона підпорядковується досягненню стратегічних соціально-економічних цілей розвитку системи. Відповідно, у міру еволюціонування останньої її рівноважний стан теж видозмінюється;
- по-друге, рівновага, маючи циклічну природу, постійно змінюється, набуваючи нових якісних ознак;
- по-третє, вектор руху розвитку рівноваги має бути регульованим, а не перебувати у «вільному плаванні»;
- по-четверте, з ускладненням економічних відносин в процесі глобальних трансформаційних змін ускладнюються й умови досягнення фінансової рівноваги підприємства. Так, зокрема, трансформується структура впливу факторів на неї, в тому числі, за рахунок оновлення їх набору.

Перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі пов'язані із визначенням ознак фінансової рівноваги на мезо-, макро- та глобальному рівнях.

Література

1. Гальчинський А. С. *Політична нооекономіка : начала оновленої парадигми економічних знань*. К. : Либідь, 2013. 472 с.
2. Гонтарева І. В. *Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія*. Харків : ІНЖЕК, 2011. 480 с.
3. Беккер Г. С. *Человеческое поведение : экономический подход. Избранные труды по экономической теории*. М. : ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
4. Гальчинський А. С. *Економічна методологія : логіка оновлення*. К. : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.
5. Arrow, J., Kenneth (1966). *Economic Equilibrium*. Stanford University. California. 35 p. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/5794/45bb84a7fd4d60929fc4d492488550bc1293.pdf> (access date: 20.03.2018).
6. Белоліпецький В. Г. *Финансовое равновесие в условиях рыночной трансформации экономики России : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит», 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством»*. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва, 2002. 563 с.
7. Вайнтрауб Э. Р. *Теория общего равновесия // Современная экономическая мысль. Серия : «Экономическая мысль Запада» : сб. трудов ученых / Под. общ. ред. В. С. Афанасьева, Р. М. Энтова*. М. : Прогресс, 1981. С. 175–199. URL: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=school&links=./school/equilibrium/lectures/equilibrium_11.txt&name=equilibrium&img=lectures_small.gif (дата обращения: 30.03.2018).
8. *Фінансова звітність акціонерних товариств України за 2012–2016 рр.* URL: <http://www.smida.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2018).
9. *Економічна, демографічна та соціальна статистика України станом на 01 січня 2017 р.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2018).
10. *Результаты аналитических исследований и опросов, проведенных компанией Global Wealth Report*. URL: <http://rb.com.ua/rus/analitics> (дата обращения: 12.04.2018).
11. Пестель Э. *За пределами роста*. М. : Прогресс, 1988. 272 с.
12. Алле М. *Экономика как наука*. М. : Наука для общества: РГГУ, 1995. 321 с.

13. Гудзь Т. П. Економічна рівновага в контексті антропологічної парадигми сучасних глобально-цивілізаційних перетворень // Актуальні проблеми економіки. 2014. № 9. С. 20–26.

References

1. Halchynskiy, A. S. (2013). *Political nooeconomics: the beginning of a renewed paradigm of economic knowledge* [Politychna nooekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan], Lybid, Kyiv, 472 s. [in Ukrainian]
2. Hontareva, I. V. (2011). *Estimation of system efficiency of functioning and development of industrial enterprises* [Otsiniuvannia systemnoi efektyvnosti funktsionuvannia i rozvytku promyslovykh pidpriemstv], INZHEK, Kharkiv, 480 s. [in Ukrainian]
3. Bekker, H. S. *Human behavior: an economic approach. Selected works on economic theory* [Chelovecheskoe povedenie: ekonomicheskii podkhod. Izbrannyye trudy po ekonomicheskoy teorii], GU BSHE, Moskva, 672 s. [in Russian]
4. Halchynskiy, A. S. (2010). *Economic methodology: logic of updating* [Ekonomichna metodolohiia: lohika onovlennia], ADEF-Ukraina, Kyiv, 572 s. [in Ukrainian]
5. Arrow, J., Kenneth, (1966). *Economic Equilibrium. Technical report, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/5794/45bb84a7fd4d60929fc4d492488550bc1293.pdf>*.
6. Belolipetskiy, V. G. (2002). *Financial equilibrium in the conditions of the market transformation of the Russian economy: Doctoral thesis* [Finansovoe ravnovesie v usloviyakh rynochnoy transformatsii ekonomiki Rossii: dis. ... dokt. ekon. nauk], Moskovskiy gosudarstvennyy universitet im. M. V. Lomonosova, Moskva, 563 s. [in Russian]
7. Vayntraub, E. R. (1981). *General equilibrium theory, Modern economic thought. Series: «Economic thought of the West». Ed. by V. S. Afanasyev, R. M. Entov* [Sovremennaya ekonomicheskaya mysl. Seriya: Ekonomicheskaya mysl Zapada; pod red. V. S. Afanasyeva, R. M. Entova], Progress, Moskva, s. 175–199, available at: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=school&links=./school/equilibrium/lectures/equilibrium_11.txt&name=equilibrium&img=lectures_small.gif [in Russian]
8. *Financial reporting of joint stock companies of Ukraine for 2012–2016* [Finansova zvitnist aktsionerlykh tovarystv Ukrainy za 2012–2016 rr.], available at: <http://www.smida.gov.ua> [in Ukrainian]
9. *Economic, demographic and social statistics of Ukraine as of January 1, 2017* [Ekonomichna, demohrafichna ta sotsialna statystyka Ukrainy stanom na 01 sichnia 2017 r.], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
10. *The results of analytical studies and surveys conducted by Global Wealth Report* [Rezultaty analiticheskikh issledovaniy i oprosov, provedennykh kompaniyey Global Wealth Report], available at: <http://rb.com.ua/rus/analytics> [in Russian]
11. Pestel, E. (1988). *Outside growth* [Za predelami rosta], Progress, Moskva, 272 s. [in Russian]
12. Alle, M. (1995). *Economics as a science* [Ekonomika kak nauka], Nauka dlya obshchestva: RGGU, Moskva, 272 s. [in Russian]
13. Gudz, T. P. (2014). *Economic equilibrium in the anthropological paradigm of current global civilization transformations* [Ekonomichna rivnovaha v konteksti antropologichnoi paradyhmy suchasnykh hlobalno-tsyvilizatsiinykh peretvoren], Aktualni problemy ekonomiky, No. 9, s. 20–26 [in Ukrainian]